

TIJDSCHRIFT

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt“

TE

AMSTERDAM

10^e Jaargang

AMSTERDAM

JOHANNES MÜLLER

1902

Iets over de penningen van het St. Lucasgilde te Middelburg.

Onder de gildepenningen, toebehoorende aan het Zeeuwsch Genootschap, vindt men er een van tin van het St. Lucasgilde alhier, zonder jaartal of opschriften. Overigens is de penning geheel gelijk aan de beide in het werk van Mr. J. DIRKS beschreven. Wij zien er namelijk op een gevleugelden os, die het wapen van 't St. Lucasgilde vasthoudt, en op de keerzijde drie vrouwenbeelden, zinspelende op de *Schilder-*, *Bouw-* en *Beeldhouw-**kunst*. De teekening der figuren is op dit tinnen exemplaar zeer slecht uitgevoerd. Mijn vermoeden, dat deze penning, die niet door DIRKS wordt vermeld, ouder is dan de oudst bekende van 't jaar 1618, wordt door een aantekening in de rekeningen van dit gilde bevestigd. 1)

1) De voornaamste mededeelingen over het St. Lucasgilde zijn door mij ontleend aan Dr. A. BREDIUS „*De gildeboeken van St. Lucas te Middelburg*”. opgenomen in het (*Archief voor nederlandsche Kunstgeschiedenis* ?) Daar in sommige posten der rekeningen kleine onjuistheden voorkomen, heb ik persoonlijk de rekeningboeken op het Raadhuis doorgelopen en van die gelegenheid geprofitteerd om enkele niet door dr. BREDIUS vermelde zaken aan te teekenen. Ook vond ik, dat de menigvuldig voorkomende post over „gildepenningen” bij onderzoek betrekking bleek te hebben op de „jaarpenningen”. Het was dus verkeerd gelezen.

Daar lezen wij op fol. 124 het volgende:

1588. „Betaelt JAN KNIBBER over 't maken van een stalen stempel, mitsgaders 50 tinne teekenen die Deken en Beleeder hebben doen maken tot beter reghel en orde dan voortijts int voorsz. ghilde gheweest es duerdien dat in de beghravinge van eenighe ghildebroeders veel niet ghecomen en zijn, en dat men dezelve niet onderkennen en conste, zoo ist dat Deken en Beleeders mitsgaders diverse ghildebroeders goet gevonden hebben de selve teekenen ordentelicken by den Knape wt te doen gheven als de ghildebroeders ghedaecht sullen werden en dat op de boete achtervolghende de privilegie, dus betaelt voor den stempel I ⊗ III β III gr.

Betaelt aan den zelven JAN KNIBBER over 't maken van 50 penninghen elc stic III gr. compt samen XVI β VIII gr.

Item betaelt dat deken en de beleeder verteeden ten daghe als zy met JAN KNIBBER gheaccordeert zijn om 't maken van de voorsz. penninghen en anders VI β VIII gr.”

Mij komt het dus als zeker voor, dat het tinnen exemplaar van het Zeeuwsch Genootschap uit dien tijd afkomstig is, en het werk van den genoemden JAN KNIBBER. Deze was „gouslager” van beroep en komt reeds op een lijst van ghildebroeders van 1579 voor. In 1596 was hij beleeder.

De oudste bestemming der St. Lucaspenningen was dus controle uit te oefenen bij het oproepen der ghildebroeders. Dat men ze vele jaren daarna nog voor ditzelfde doel gebruikte, blijkt uit het vol-

gende slot eener rekening van 29 april 1767, waar we o. a. lezen: „Aldus dese rekening opgenoomen „en geslooten ter Presentie van de respective gilde- „broeders die daar by overnagtse wete met een „gildepénning door de knape waren gezieteerd”.

In een nog latere rekening van 8 juli 1806 vinden we hieromtrent: „Van de respective Leeden van St. Lucas Ambacht die daertoe by een overnachtse weete met een penning van weegens commissarissen door de knaape waren geciteerd”, enz. In 1807 ging men nog iets verder, daar spreekt de rekening van „met een penning volgens de wet van weegens”, enz.

Het rondbrengen der penningen zal nog al heel wat tijd hebben gekost, vooral bij grootere gilden, waar, zooals bij de Vettewariers, het ambacht uit 500 leden bestond; toch werd ook daar de penning als kontrolemiddel gebruikt. (Zie *Tijdschrift* 1901 blz. 46).

Vermoedelijk heeft het St. Lucasgilde de tinnen teekenen tot aan 1618 gebruikt, in welk jaar een fraaie penning verscheen, geheel in overeenstemming met den toenemenden bloei der stad; immers nadat deze in 1574, aan den prins van Oranje was overgegaan, was zij voortdurend in welvaart toegenomen.

Van alle zijden stroomden nieuwe bewoners naar haar toe, die er o. a. rust van geloofsvervolging hoopten te vinden. De stad moest worden uitgebreid, van daar dat geheele wijken met sierlijke huizen werden gebouwd. Het kon niet anders, of het gildewezen deelde in dien voorspoed. Men ziet dan ook op het laatst der 16^e eeuw de prachtige

gebouwen der schuttengilden verrijzen, terwijl de ambachtsgilden hunne kamers stichtten. Dat het aantal gildebroeders voortdurend toenam, ligt voor de hand en verklaart het feit, dat men naar een middel begon uit te zien om, bij begrafenissen en anderszins, het wegblijven der broeders na te gaan, en zachtjensaan ziet men de gildepenningen te voorschijn treden. Uit de zoo even aangehaalde rekening van 1588, weten wij, dat 't Sint Lucas-gilde in dat jaar zijn eerste teekenen uitgaf. Dat men zich licht onttrok aan het verplichte ter aarde bestellen van een overleden broeder, bewijzen wel de vele posten van boeten deswegen geïnd. Die boete bedroeg een schelling.

In 1618 verscheen, zooals reeds is gemeld, een tweede penning, de fraaie geelkoperen, afgebeeld bij DIRKS, pl. 69 n°. 41, waarvan de voorzijde eveneens door een gevleugelden os wordt ingenomen. Waarom, zoo vraagt men allicht, wordt de apostel LUCAS doorgaans met een os bij zich afgebeeld? Deze vraag is gemakkelijker gesteld dan beantwoord. Na vele vergeefsche pogingen om er een goede verklaring voor te krijgen, maakte de heer JOH. WINKLER te Haarlem mij opmerkzaam op een „*Bijbelsch handboek en Concordantie, bevattende een kort begrip der Bijbelboeken*”, Rotterdam, J. M. BREDÉE, waarin op blz. 64 het volgende, dit onderwerp betreffende, vermeld staat:

„De Evangelien bevatten de Blijde Boodschap „der Zaligmaking door JEZUS CHRISTUS. De eerste „drie geven een algemeen overzicht van het Leven „en de Leer van den Heere JEZUS en worden dus

„synoptisch genoemd; het vierde is voornamelijk „leerstellig. Het zijn geen vier Evangelien, maar „één Evangelie, uit vier verschillende gezichtspunten, „zooals zij zich voordeden aan den geest van vier „verschillende schrijvers, die, naar men onderstelt, „vóór afgebeeld werden door de vier Cherubijnen, „die EZECHIEL in zijn gezicht aanschouwde (hoofdstuk „I, vers 10): MATTHEUS als een *mensch*, MARCUS als een „*leeuw*, LUCAS als een *os*, JOHANNES als een *arend*. „De eerste legt den nadruk op het historisch be- „lang van het leven van CHRISTUS; de tweede op „Zijn koninklijke waardigheid; de derde op Zijn „lijden en dood, als offer voor de zonden der Zijnen; „de vierde op Zijn Godheid”.

Deze verklaring, hoe merkwaardig ook op zich zelve, kon mij slechts half bevredigen. Mijn vermoeden, dat zulks eenvoudiger zou kunnen geschieden, werd bewaarheid uit een schrijven van den heer J. J. GRAAF, Deken en Pastoor te Ouderkerk a/d Amstel, die op mijn verzoek, het volgende schreef:

„Er bestaat een zeer oude verklaring van de „zinnebeeldige teekenen der Evangelisten, wjl ze „reeds door den H. Kerkvader HIERONYMUS werd „aangegeven, namelijk eene, die ontleend is aan den „aanvang van elk der Evangelien. Aldus:

„S. MATTHEUS: *mensch*, wjl hij met het men- „schelijk geslachtsregister van CHRISTUS begint,

„S. MARCUS: *leeuw*, wjl hij begint met „de stem „van den roepende in de woestijn”,

„S. LUCAS: *os*, als offerdier, wjl hij met het offer „van ZACHARIAS aanvangt,

„S. Jan: *adelaar*, om de hooge vlucht die hij „aanstonds neemt, als hij begint met het eeuwig woord des Vaders, om CHRISTUS' godheid te leeren.

„Symbolisch echter blijven alle verklaringen”, zoo vervolgt de heer GRAAF, „maar de natuur-„lijkste zal altijd wel die blijven, welke ontleend is „aan het begin der Evangelien om de volgende „reden: dat de Evangelisten dikwijls afgebeeld „worden met een boek of schriftrol of tafeltje in „de hand, waarop een kleiner of grooter gedeelte „van den aanvang hunner Evangelien geschreven „staat”.

Met deze eenvoudige uitlegging 1), die zich gedeeltelijk aan de eerst vermelde aansluit, ben ik volkomen tevreden, en keer na deze uitwijding, weer naar den gildepenny van 1618 (DIRKS pl. 69 n°. 41) terug.

De rekeningboeken uit dien tijd zijn niet meer aanwezig, zoodat over de bestuursleden, die op den penny vermeld staan, niet veel te zeggen valt.

De stempel is vermoedelijk vervaardigd door den bekenden schilder en graveur ADRIAAN VAN DER VENNE, die, in 1589 te Delft geboren, het grootst gedeelte van zijn leven in Middelburg heeft doorgebracht. Bij een opgave in 1694, van het zilver aan het Sint Lucasgilde toenmaals toebehoorende, vinden we aangeteekend:

„Beneffens het model van de begrafenispenny „in zilver en de teykening daar af gemaackt door „A. v. D. VENNE”.

1) Het *Liturgisch Woordenboek* van GRUNDMAYER geeft eene nagenoeg gelijke verklaring. RED.

Ook vinden wij reeds een zilveren penning vermeld bij de bezittingen, die de aftredende deken, in 1649, aan zijn opvolger heeft overgegeven:

„en daer benevens een silvere penning met een „zilvere plaatte en dochemente met de pelle (lijkkleed) „en de knaap zijn rock en de koffer met de obeliegatie van £ 50”.

Wij kunnen gerust aannemen, dat de teekening van VAN DER VENNE voor den penning van 1618 is vervaardigd; alle latere zijn naar dezen, met kleine stempelverschillen en met gewijzigde opschriften, gemaakt.

De namen, die op den penning van 1618 staan, zijn: I. V. GEEL. CH. VILLARS. S. MERMAN. I. OORLOGHE. Uit het register van Dekens en Beleeders van het gilde, voorkomende in het Privilegeboek, door JAN DANE te Middelburg in 1665 bewerkt, blijkt, dat JACQUES OORLOGHE, deken, JACOB VAN GEEL, ouddeken was, terwijl SYMON MEERMAN en HANS WILLAERTS als Beleeders dienst deden.

JACQUES OORLOGHE komt reeds in 1603 als beleeder op de lijst voor; na 1619 lezen wij zijn naam daarop niet meer. Welk beroep hij heeft uitgeoefend, kan ik niet zeggen, maar zeker niet dat van fijschilder. Hij moet een vermogend man zijn geweest, daar hij den bekenden schilder DIRK VAN DELEN in 1636 een fraai kapitaal schilderij liet vervaardigen, „de Heiland in Bethesda” voorstellende, en dit aan het toenmalige gasthuis ten geschenke gaf. 1)

1) *De Regentenstukken toebehoorende aan de Godshuizen te Middelburg*, door Dr. J. C. DE MAN, Middelburg 1899 biz. 13.

Op de schilderij, die thans nog in het kunstmuseum hier ter stede prijkt, leest men:

Ter liefde d' achtbare schilderkunst
 En tot goe leeringh voor de Crancken
 Heeft JACQUES OORLOGH uit goe gunst
 † Dit stuk vereert 't Gasthuys in dancke
 Soekt God voor d' Engelen 1636.

JACOB v. GEEL was Deken in 1617. HANS WILLAERTS borduerwercker — hij borduurde mouwen voor de stadsboden, — komt nog in 1640 als beleader voor. Zijn doodschuld werd in 1642 betaald, zij bedroeg twee schellingen.

DIRKS geeft op het jaar 1618 nog een tweeden penning bijna gelijk aan den vorigen, doch zonder omschriften. Bij nauwkeurig bezien van verschillende exemplaren dezer stukken, blijkt, dat het jaartal niet 1618, maar 1678 1) moet worden gelezen. De onduidelijke teekening van de 7, die veel op een 1 gelijk, heeft blijkbaar de vergissing in het leven geroepen.

In 1653 schijnt de stempel van 1618 onbruikbaar te zijn geworden, want de rekening van KAREL SLABBAERT, deken, loopende van 8 febr. 1653—1654, vermeldt een post van £ 1:8:4 „voor 't maken van de nieuwe gegoten copere penningen”. Op dit jaar is geen penning bij DIRKS beschreven, wel daarentegen een van 1656. Dat inderdaad in 1653 penningen zijn uitgegeven, bewijzen niet alleen de post der zoeven aangehaalde rekening, maar ook de

1) DIRKS vermeldt in een noot, dat in den *Katal. H. BROUWER*, n°. 432, een penning van 1678 voorkomt, blijkbaar een drukfout zoo vervolgt hij Neen, geen drukfout, de vergissing ligt aan Mr. DIRKS.

namen der bestuursleden, op den penning voorkomende, en die alleen in 1653 in deze volgorde in 't gilde zitting hadden, terwijl als afdoend bewijs een penning van 1653 in mijne verzameling berust.

De penning vermeldt de volgende gegraveerde verkorte namen:

KA SLABB DE. AB CRIC O. D., H. ROSEL B, PIT WOUR. B. Met behulp der rekeningen zijn de juiste namen dezer mannen te geven. Zij luiden: KAREL SLABBAERT, ABRAHAM CRIECK, JERONIMUS ROOSELAAR en PIETER WOUWE.

KAREL SLABBAERT is een bekend schilder geweest, die in 1645—46 als fijschilder onder de broeders is ingeschreven; zijn inkomgeld bedroeg £ 1 : 6 : 8. Hij werd den 6 Nov. 1654 in de Oude Kerk alhier begraven. 1) Zijn doodschuld bedroeg 5 schellingen.

Dr. BREDIUS zegt van hem, dat hij behalve genrestukken ook goede portretten schilderde. De verzamelingen te 's-Gravenhage, Amsterdam en Brunswijk bezitten goede stukken van hem. 2) ABRAHAM CRIECK was koffermaker; in 1659 komt zijn naam voor het laatst in de rekeningen voor. In 1644 bestond het gilde uit 93 broeders, „de gildesusters daerin beghrepen die maar half gelt gheven”.

JERONIMUS ROOSELAER oefende het beroep van „glasmaecker” uit; hij fungeerde in 1654 als deken. Ook in het schoonschrijven was hij bekwaam, ten minste hem werd opgedragen, „de prevelesye” van 't gild te schrijven „in een bouck van maechde

1) De Oude Kerk te Middelburg is in 1827 afgebroken, zij stond op het tegenwoordige Hofplein.

2) Er zijn slechts een tiental schilderijen van hem aan te wijzen, waarvan drie hier te lande

(N. R. Ct.)

perkement", omdat de oude niet meer leesbaar waren. Hij ontving £ 1:0:0 voor zijn moeite.

Blijft nog over te vermelden PIETER WOUWE, die in zijn kwaliteit van „beeltsnijder" in het bestuur zitting had. In de jaren 1660 en 1667 was hij deken van 't gilde.

Zie hier de weinige posten van gemaakte onkosten voor het uitgeven van gildepenningen, die ik heb kunnen terugvinden:

	₤	β	gr.
1588	50	penningen	elc stic IIII groten 0 - 16 - 8
1654		nieuw gegoten	copere penningen 1 - 8 - 4
1663-64	aen	ANDRIES LYBRECHTS	(zilversmid) voor het maken van 36
		nieuwe penningen 1)	3 - 0 - 0

De uitgaven voor de penningen van 1678 heb ik niet gevonden. Wij hebben dus St. Lucasgildepenningen van:

1588. Deze zijn van tin, uiterst primitief van teekening en uitvoering. Zonder op- of omschriften. De stempel hiervoor is door JAN KNIBBER vervaardigd. Een exemplaar van dezen penning, die het gildenummer 16, op drie verschillende manieren geschreven, draagt, is aanwezig in het museum van het Zeeuwsch Genootschap

1618. Penning van geelkoper. De stempel is vervaardigd naar een teekening van A. v. D. VENNE. De namen der bestuursleden, alsmede het jaartal 2)

1) In de rekening van 1664 komt voor: Betaelt een houtē doosken daer de 14 penningen in zijn 0:0:6

2) Namen en jaartal zijn op de plaat bij DIRKS verkeerd aangegeven.

„en relief'. De vleugels van den os zijn kort in vergelijking van die op den penning van 1653. Af gebeeld bij DIRKS pl. 69 n°. 41, maar met het jaartal 1678. Gildenummer 64. Mijne verzameling.

1653. Penning van geel koper. De namen der bestuursleden en het jaartal gegraveerd. De tekening van den gevleugelden os is gewijzigd — de vleugels zijn veel langer — zoo ook de plaatsing der woorden PTURA, ATURA en STURA op de keerzijde. Niet bij DIRKS vermeld. Gildenummers 14 en 26. Mijne verzameling, twee ex.

1656. Als voren. Beschreven bij Mr. J. DIRKS onder n°. III, ook vermeld in de *Revue belge* 1858, pag. 423.

1678. Type van den penning van 1653, dus met den langvleugeligen os, doch zonder omschriften. De woorden PTURA, ATURA en STURA gegraveerd. Het jaartal 1678 „en relief'. Gildenummer 85 en 93. Mijne verzameling.

1678. Een zilver exemplaar, grooter dan de vorigen, met scherpen, opstaanden kant, diameter 55 m.M. is in de verzameling op het Raadhuis aanwezig. Beschreven bij DIRKS onder n°. II.

Blijft nog over, melding te maken van den zilveren gedenkpenning, dien de leden van St. Lucas aan hun overdeken hebben vereerd, toen deze tot Eerste Edele 1) van Zeeland was verkozen en in

1) Plaatsvervanger van den stadhouder, den prins van Oranje.

het gilde door een anderen overdeken was vervangen. In het *Vervolg op* VAN LOON n°. 427, staat het penninkje, als geschonken zijnde door het St. Lucas-gilde te Veere, vermeld.

Mr. DIRKS geeft in zijn *Repertorium*, (IV n°. 1536) reeds zijn twijfel te kennen aan deze uitspraak en wijst het stukje aan Middelburg toe.

Hoe men er toe gekomen is aan de Veersche gildebroeders te denken, blijft mij duister, want niets op den penning wijst daar op. Ook het verkorte opschrift: FRAT (res) s(anc)' (i) LUCAE HOC NUMISMA D (ono) D (e) D (erunt) J. A. V. D. PERRE, geeft geen stadsnaam aan.

In de rekeningen van dien tijd, vond ik hierover niets vermeld, het geschenk was dus door de broeders uit eigen zak betaald. Het bewijs is evenwel te leveren, dat de Middelburgsche St. Lucasheeren den penning hebben doen vervaardigen. Het slot der rekening van deken HENDRIK VAN DIEST, in dato 29 dec. 1769, luidt namelijk als volgt:

Aldus deeze voorenstaande rekening opgenomen en gesloten ter presentie van de respectieve gildebroeders Die daar bij overnachtse weten met een gildepenninck door de knape waren gesiteerd, dewelcke in sluyten van deze hebben geconzenteerd, onder alle andere behoorlijke Protestatie, als na Stijl van Rekening, Heeft den deken HENDR. VAN DIEST aan den nieuwen Deken ADR. VERMEER KNOOPS overgelevert de somme van 7 ponden 17 sch. gr. vls, die volgens slot van rekening meer waren ontvangen als uytgegeven. daar benevens een obligatie ten lasten der Prov. Zeeland in capitaal 5 g vls, de pelle,

de knape sijn Rok met het zilvere schild, de gedenckpenning van zijn Ecczilentie J. A. VAN DER PERRE DE NIEUWERVE. De gildepennning en de koffer met 't minste tot 't meeste onder wiens zorg het nu berustende zal zijn ten eynde van zijn dienst en dan alles bij rekening moeten verantwoorden. Ter oirkonde Bij mijn als Overdeken Benevens de respective Deken en Beleeders.

Actum In Midd. den 20 dec. 1769.

M. J. VETH VAN DE PERRE
DE WESTCAPPELLE EN NIEUWLAND.

In de onmiddellijk daaraan voorafgaande rekening, van 29 april 1767, onderteevend o. a. door den overdeken J. A. VAN DE PERRE DE NIEUWERVE, komt de medaille van Zijn Excellentie nog niet voor.

De penning is dus tusschen april 1767 en 20 december 1769 geschonken aan den aftredenden overdeken J. A. VAN DE PERRE VAN NIEUWERVE. 1)

In de rekeningen van het St. Lucasgilde komen een paar merkwaardige posten voor:

Eerstens de volgende van het jaar 1554:

Item een hamme , wegende twaelf pont, het pont drye groote en noort beloopt samen XXI stuuers.

Eigenaardig is hier het woordje *noort* als uitdrukking voor vierde stuiver = halve groot, gebruikt.

1) Een poging, om uit het archief van Veere de zaak opgehelderd te krijgen heeft dan ook gefaald. Mij werd door den heer J. W. FERRELS aldaar bericht, dat in het archief niets meer omtrent het St. Lucasgilde aanwezig is.

- . Het beteekent natuurlijk „een oord”. 1) Behalve in Zeeuwsche schijnt die vorm ook in Noord-Brabandsche oorkonden voor te komen, tenminste ik vond dit woord herhaalde malen aangehaald in „*Onuitgegeven bronnen voor de geschiedenis van Geertruidenberg*, verzameld door C. J. MOLLENBERG.”

De heer AUG. SASSEN deelde, zooals men weet, (*Tijdschrift* 1899, blz. 76) mede, dat in de Hattemsche rekeningen het woord oord werd gebruikt om een vierde uit te drukken. Dit schijnt de oorspronkelijke beteekenis van het woord te zijn.

GROEBE, in zijn *Handleiding tot de kennis der oude munten*”, zegt dat oord een verbastering is van quart, het vierendeel van een stuiver.

In „*de verklaring van allerhande zo goude als silvere en andere specien ook van dingen die voor gelt in gebruik zijn, alsmede van versierde munten*”, een soort numismatisch woordenboek, leest men: „Oord is de 4de part van een stuk gangbaar gelt; zoo is een oord van een rijksdaalder in de VII vereenigde Provinciën, dertiende halve stuiver, een oord van 1 gulden, 5 stuivers, enz.

Dat dit inderdaad zoo was, bewijzen niet alleen de woorden oorddaalder, oordstuiver, enz. maar de plakkaten zelve door de Generale Staten uitgegeven.

Zie o. a. de Plakkaten van 28 maart 1628, 2 mei 1631 en 17 maart 1634, tegen allerhande Oorden van Rijcxdaelders.

Het Woordenboek der nederlandsche taal, bewerkt door Dr. W. K. DE VREESE, geeft verschillende

1) De *n* van „een oord” is op het tweede woord overgegaan.

verklaringen van het woord oord. Eerst in den zin van spits, het begin van iets (der slangen oert), daarna geleidelijk overgaand in dien van (uit) einde, rand, kant, (iemand op het oord zijner zinnen brengen).

„Daar twee kanten van eenig voorwerp waar zij „zamen komen”, zoo vervolgt het woordenboek, „tegelijk een puntig uiteinde en een hoek vormen, „heeft „oord” ook de beteekenis gekregen van hoek. „Een toepassing van de beteekenis hoek is oord „in den zin van 4de deel eener munt. In de mid-, deeleeuwen waren talrijke munten in omloop door „een kruis in vier oorden, d. z. hoeken, verdeeld”.

Ook het *Etymologisch woordenboek der Ned. taal*, door J. VERCOULLIE, Gent 1898, spreekt in dien zelfden geest. Men gebruikte het woord „oord” zoowel met de bepaling der munt er bij als $\frac{1}{4}$ in algemeenen zin.

Anno 1436: Bet. den kreeft 1) van dat hi 25 hond sloech ende van elken vieren enen stuver loopt samen 6 stuyvers ende een noort van enen stuver.

Bet. . . . 2) tot goet doen van sijne lijftochten 46 cromst. ende een noort van enen cromst.

Bet. POUWELS, 3) smit, van 46 bout, elken bout

1) Het woord „creeft” is volgens het woordenboek van VERDAM (in voce) de volksbenaming van een hondenslager. Tijdelijke dienaren der stad waren de hondecreeften of hondeslagers”, zegt J. TER GOUW in zijn *Geschiedenis van Amsterdam*, deel III, blz. 422.

2) *Onuitgegeven bronnen voor de geschiedenis van Geertruidenberg* verzameld door C. J. MOLLENBERG, blz. 434 en 430.

3) *Loc. cit.* blz. 442.

drie groot ende een half hondert dubbel lasysers, elc half hondert vier croms. ende wart verbesicht aen den vischsteygher, loopt tsamen 21 cromst. ende 1 noort.

Dat oort gelijk is aan quartier en aan ons kwart, blijkt ook uit VAN DER CHIJS, deel Utrecht, blz 202, alwaar een halve goudgulden verdeeld wordt als volgt:

slieschat	$\frac{1}{2}$ oert gouts
werklui, munters	$\frac{1}{2}$ oert gouts
voor onkosten	<u>1 oert gouts</u>
	2 oert gouts = $\frac{1}{2}$ goudgulden.

Een kwart goudgulden werd dus 1 oert gouts genoemd. V. D. CHIJS blz. 333 vermeldt nog een ander voorbeeld. Er is sprake van gouden utrechtse guldens en de slieschat wordt bepaald op drie oert derzelve penningen dus $\frac{3}{4}$ utrechtse goudgulden. 1)

Een tweede beteekenis van oord is geweest $\frac{1}{4}$ stuiver. „Alzo menyghe myte als men dat halster meer of min coopt, alzo menyghen twalevaert of oort, beloopt op 't mudde boven den schellynck". (*Der Cooplied. Handboucxk* 228).

„De Dixmuessce boeter wt Vlaenderen, die hebben wy ghecocht 11 tobbekens elck pont III sc, 1 ort". (DE POTTERE, *Dagb.* 56).

1) Mededeeling van den heer JOHAN W. STEPHANIK.

Een derde beteekenis eindelijk is oord als kopergeldstuk ter waarde van twee duiten.

Een raadselachtig woord lezen wij in een anderen post eener rekening van 1562.

„Sint Lucasdach verleyt een horrensculden.

De heer BREDIUS dacht hier aan „hollandsche gulden”, maar plaatste er terecht een vraagteken bij.

Zeer waarschijnlijk komt mij de verklaring voor, die de heer STEPHANIK mij schreef, namelijk dat wij hier te doen hebben met den „hoornschen gulden”.

Hiervoor kunnen twee munten in aanmerking komen, beide postulaatguldens van zeer laag gehalte.

De eerste, tevens de oudste, is van JAN VAN HOORN, bisschop van Luik, 1484—1505, afgebeeld in de *Numismatique de la Principauté de Liège et de ses dépendances* par le Bon J. DE CHESTRET DE HANEFFE, pl. XXII n°s 385—87. Deze munt is van zeer laag gehalte, aangegeven, volgens HIRSCH, *Des Teutschen Reichs Münz-Archiv* t. I p. 330, als zijnde van 10 karaat en slechts van 9 karaat 4 grein, volgens een plaat voor de wisselaars in 1633.

In 1489, deed een Hoorn gulden 1): 1 gulden, 13 stuivers.

1) *Kort verhael en Aentekeningh van het opklimmen en verloop van de munte ofte gelden sedert den jare 1489. Onder de regeering van keiser MAXIMILIAEN en daarna onder keiser KAREL V en dan voort tot op desen tegenwoordigen tijdt Anno 1667. Ter voldoeninge voor den Curieuse en Nieuwsgierige Liefhebber.* 't Amsterdam, Gedruckt voor JACOBUS KONIJNENBERGH, Boeckverkooper in de Nieuwe Hooghstraet, 1667.

Een goudgulden deed toen 3 g. 3 st.

De tweede Hoornsche gulden, die hier in aanmerking kan komen, is die van PHILIPPE DE MONTMORENCY, graaf van Horne, geboren in 1522, en gestorven op het schavot te Brussel in 1568.

Deze munt is afgebeeld bij WOLTERS, *Notice historique sur Reckheim, Hornes, Thorn*, pl. I, n°. 3.

De munten van den bisschop van Luik, komen in het begin der 16^e eeuw reeds in al onze provinciën voor. In Utrecht bijv. waren ze reeds bekend onder den naam van Hoernsens guldens, hoernkens guldens, enz. In Kampen, in 1517, als hoorn-guldens. 1)

Het gouden muntje van PHILIPPE DE MONTMORENCY treft men in het plakaat van FILIPS II van Spanje in dato 11 November 1577 aan, het was daar gezet op 12 stuyvers.

Gaat men nu na, dat de vroegere rekeningen van het St. Lucasgilde, als uitgaven op St. Lucasdag, steeds twee schellingen groote vermelden, dan moet de horrensculden van 1562 ook twee schellingen hebben gegolden, temeer daar dit bedrag in evenredigheid is met de waarde van den hoornschen postulaatgulden van PHILIPPE DE MONTMORENCY in 1577, die toen 12 stuivers deed.

De postulaat van JAN VAN HOORN, dikwijls zoo laag van gehalte, dat hij voor een zilveren munt kon doorgaan, zal stellig niet veel meer hebben gegolden.

Het is dus wel zoo goed als zeker, dat een dezer twee munten met het woord „horrensculden” is aangeduid.

1) Den 4den Maart 1575 werd door de Staten van Holland en West-Friesland besloten „ende geordonneert, dat voortaan in alle steeden de goede Hoorenguldens ontfangen en uytgegeven sullen werden tot 14 stuivers”.

Wij zouden gaarne meerdere posten aanhalen; de uitgaven willen vertellen, die de gildebroeders maakten bij hunne jaarlijksche ommezingen, bij hunne vergaderingen en maaltijden; hoe zij altijd strijd voerden met vreemde schilders, die hunne schilderijen in onze stad op de „vendue” te koop stelden; welke uitgaven zij deden voor gevangen, predicanten in Duytsland te verlossen, en die voor de pelle gedaan, „welke alsnu weder het eigendom van 't ambacht is” (1804); van de geschenken aan den overdeken 1); van het zilver 2), dat zij zich zachtjensaan hadden aangeschaft tot opluistering hunner maaltijden, — maar we zouden te veel plaatsruimte innemen en verwijzen dus liever naar de rekeningen zelve.

Het St. Lucasgilde bestond uit steenhouwers, beeldsnijders, spiegelmakers, boekversierders en vergulders, blikslagers, glazemakers en schilders. In

1) Deze bestonden in 1568 uit een koppel hoenders, waarvoor zij VI stuivers betaalden en in 1694 uit een schilderij, vervaardigd door HERMAN KOETS, die „Deken en Beleeders, willende niet minder zijn dan andere „gildens, met beleefdheit versoeken dat de heer Overdeken tot rekompens „van Syn Edelens trouwe hulpe dit; stuck geliefde te aanvaarden, welck „versouck sijn Ed. na veel protestatien heeft toegestaan en heeft hetzelve „verwaardicht te plaassen 't synen huuse boven 't schoumantel in de voorsalet”.

Het bedrag £ 2:6:8, dat er voor betaald werd, maakte het incomgeld uit van genoemden KOETS, volgens IMMERZEEL een bekend portretschilder.

(BREDIUS blz. 138 en 225).

2) Dat zilver bestond in 1694 uit: Een silvere vergulde kop, gemaakt in 1620, een silvere viercante talyoortie (1622), een silvere mostertpot en lepel (1654), een silvere schaal daarop St. Lucas gedreven (1655), een silvere tafeltort met de wapens der Regenten (1664), twee silvere flambouwe (kandelaars — 1659 en 1693), twe silvere soutvaten (1693) en den reeds opgenoemden begrafenispenning.

(BREDIUS blz. 226).

Het grootste deel van dit zilver is in 1749 door hen verkocht. Voor dit geld werd aangekocht een 4 % obligatie ten laste* der provincie Zeeland

1550 1) werd een gedeelte der schrijnwerkers bij hen gevoegd, namelijk zij die beelden maakten, grooter dan een voet; ook de koffermakers, goudslagers en borduurwerkers behoorden tot dit gilde.

Het schijnt, dat St. Lucas geen eigen gildekamer heeft bezeten, de leden vergaderden meestal in het gebouw van de Rethorykamer op de groote markt, ook werd de gildekist wel door den knaap gebracht in 't logement van Antwerpen, staande in de Langedelft, thans perceel H 14.

Zooals reeds is gezegd, ontleent het gilde zijn naam aan den evangelist LUCAS, die volgens sommigen een geneesheer, volgens anderen een schilder is geweest.

Tot de vermaardste schilders, die het gilde heeft opgeleverd, behooren: DANIEL VAN DE QUEBORN, M. MOLANUS, W. EVERSDIJCK, KAREL SLABBAERT, HENDR. BERCKMANS, DANIEL DE BLIECK, A. C. COORTE, DIRC VAN DELEN (een slechte betaler), PHS. VAN DIJK, J. A. BISET, THOMAS GAAL, JACOB REYNOUDTSEN of J. REYNOUDTS DE JONGE, HERMAN KOETS, SCHIOMAN, enz.

M. DE MAN.

1) *Inventaris van het Oud-archief der stad n°. 2076.*
